

УДК 343.133/.135(477)

О. В. Бабаєва,
асистент кафедри кримінального
процесу та оперативно-розшукової
діяльності Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЕВОЛЮЦІЯ СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті розглядається генезис стадії підготовчого провадження у кримінальному процесуальному праві України. Аналізуються моделі цієї стадії, які мали місце на різних історичних етапах розвитку вітчизняного кримінального процесу. Розглядається сутність стадії підготовчого провадження на сучасному етапі.

Ключові слова: підготовче провадження, кримінальний процес, судовий розгляд, віддання до суду, попередній розгляд справи суддею.

Актуальність теми дослідження. Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) у 2012 р. у черговий раз зазнала трансформації стадія, що займає проміжне положення між досудовим розслідуванням і судовим розглядом, яка отримала назву «Підготовче провадження». У зв'язку з суттєвою зміною не тільки назви, а й самого порядку підготовчого провадження, виникає актуальна потреба у дослідженні правового генезису вказаної стадії у вітчизняному кримінальному процесі, що дозволить краще зрозуміти сучасну сутність і перспективи подальшого удосконалення підготовчого провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підготовчого судового провадження досліджували такі вчені, як В. С. Зеленецький, Л. М. Лобойко, Л. Г. Матієк, А. В. Федіна, Н. А. Юркевич та ін. Поряд із цим за час дії КПК питання процесуальної природи стадії підготовчого провадження залишаються предметом наукових дискусій. Зокрема, така ситуація зумовлена відсутністю в юридичній літературі дослідження

еволюції підготовчого судового провадження, його ролі й значення на різних етапах розвитку кримінального процесуального законодавства.

З огляду на це **метою наукової статті** є огляд розвитку стадії підготовчого провадження в історичній ретроспективі, а також обґрунтування її сутності як самостійної стадії кримінального провадження на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уперше у законодавстві, яке діяло на території України, розглядувана стадія з'явилася у Статуті кримінального судочинства (далі – СКС) від 20 листопада 1864 р. під назвою «віддання до суду». Вона передувала судовому розгляду і розпочиналася з вивчення висновку попереднього слідства і матеріалів кримінальної справи прокурором окружного суду, який протягом тижня з дня їх отримання був зобов'язаний дати справі законний хід (ст. 517 СКС). Це полягало у тому, що за результатами вивчення кримінальної справи прокурор приймав одне з таких рішень: 1) складав висновок про закриття кримінальної справи або передачу її через малозначність на розгляд мирового судді; 2) у разі очевидної неповноти проведеного слідства, що не давало можливості скласти правильний висновок по суті справи, вимагав додаткових відомостей або повертав справу на дослідження; 3) якщо матеріали обвинувачення уявлялися переконливими, прокурор надавав свій висновок про віддання обвинуваченого до суду, викладаючи його у формі обвинувального акту, в якому остаточно формулювався фактичний та юридичний зміст обвинувачення.

Далі залежно від категорії злочину обвинувальний акт спрямовувався або до окружного суду (якщо справа не передбачала її розгляду судом присяжних), або до судової палати (якщо передбачався її розгляд присяжними). У першому випадку окружний суд, отримавши обвинувальний акт прокурора, не ухвалюючи рішення про віддання до суду, приступав до провадження за правилами, передбаченими для підготовчих розпоряджень

(ст. 527 СКС). У другому випадку судова палата колегіально розглядала обвинувальний акт за участі сторони обвинувачення – прокурора судової палати, який підтримував перед нею висновок прокурора окружного суду, але без участі сторони захисту. Призначався суддя-доповідач, який викладав привід до порушення кримінальної справи та інформацію про проведені у ній слідчі дії, оголошуючи матеріали протоколів, які мали значення для справи, та звертаючи увагу на «дотримання встановлених форм і обрядів» (ст. 531 СКС). Після виступу судді-доповідача прокурор судової палати оголошував висновок прокурора окружного суду та викладав власну думку щодо справи. Після доповіді прокурора палата приймала рішення: про віддання до суду або про закриття справи (ст. 534 СКС); про звернення її на дослідження тощо. Судова палата була уповноважена змінити обвинувальний акт, у такому разі ухвала про віддання до суду викладалася таким чином, щоб замінити собою цей акт (ст. 357 СКС). У разі затвердження судовою палатою обвинувального акта справа подавалася прокурором до окружного суду для розгляду за участі присяжних¹.

Таким чином, стадія віддання до суду передбачала детальну перевірку результатів попереднього слідства на предмет їх законності й обґрунтованості. Щодо найбільш серйозних категорій злочинів, підсудних суду присяжних, така перевірка мала особливу процедуру і провадилася незалежними і неупередженими суб'єктами – судовою палатою за участю її прокурора. За оцінками дослідників, віддання до суду являло собою дії судових органів із вивчення і перевірки слідчих матеріалів з метою не допустити необґрунтованого притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності, та виконувало два основні завдання: по-перше, здійснювати контроль за досудовим провадженням, тобто запобігати передачі на судовий розгляд «неякісно» розслідуваних кримінальних справ, і, по-друге, за

---

¹ Див.: Історія держави і права України : підручн. – У 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – Т. 2. – Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К. : Концерн «Видавничий Дім "Ін Юре"», 2003. – С. 522.

відсутності перешкод для передачі справи на розгляд по суті приймати рішення, необхідні для проведення судового розгляду². Отже, йому були властиві загалом аналогічні до сучасної характеристики цієї стадії кримінального провадження ознаки, про які детальніше мова йтиме далі.

У наступний історичний період, а саме після 1917 р., розглядувана стадія кримінального процесу кілька разів трансформувалася залежно від змін у соціально-політичній сфері, державному устрої країни тощо. З прийняттям КПК УРСР від 1927 р. віддання до суду фактично втратило значення стадії кримінального процесу. Як зауважував М. С. Строгович, з неї усунули найважливіший елемент – перевірку фактичної обґрунтованості обвинувачення, тобто достатності зібраних доказів, якості та повноти матеріалів попереднього слідства, відповідності обвинувального висновку наявним у справі матеріалам³. Підстави для такого висновку досліднику давала та обставина, що суд не знайомився з матеріалами справи, на основі яких було складено обвинувальний висновок, а рішення про віддання обвинуваченого до суду приймали або народні слідчі, якщо у справі проводилося дізнання (ст. 213, ст. 216 КПК УРСР від 1927 р.), або прокурори, якщо у справі проводилося попереднє слідство (ст. 223, ст. 224 КПК УРСР від 1927 р.). Натомість народний суддя приймав рішення про віддання до суду лише у справах приватного обвинувачення та у справах про злочини, за вчинення яких передбачалося покарання не більше одного року позбавлення волі (ч. 1 ст. 102 КПК УРСР від 1927 р.). Зрештою у 1934 р. було прийнято Закон «Про впровадження в судочинство підготовчих засідань суддів», яким було розширено роль суду у вирішенні питання про віддання обвинуваченого до суду.

---

² Див.: Федіна А. В. Стадія попереднього розгляду кримінальної справи суддею на різних етапах розвитку кримінально-процесуального права / А. В. Федіна // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Правознавство. – 2007. – Вип. 427. – С. 120.

³ Див.: Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович : в 2 т. – Т. 2. – М. : Наука, 1970. – С. 183.

Така ситуація критикувалася тогочасними дослідниками, які звертали увагу на послаблення судового контролю над слідством, зниження якості попереднього слідства, збільшення випадків безпідставного віддання до суду, зростання відсотку виправдувальних вироків і направлення справ на додаткове розслідування. У результаті такі відомі учені, як І. Д. Перлов⁴, М. А. Чельцов⁵ та інші ставили питання про необхідність відродження стадії віддання обвинуваченого до суду.

Ці погляди науковців, а також потреби правозастосовної практики були враховані при підготовці і прийнятті КПК УРСР від 1960 р., глава 23 якого була присвячена стадії віддання обвинуваченого до суду і підготовчим діям до судового засідання. За оцінками дослідників, у цей період, з одного боку, віддання обвинуваченого до суду віднесено до компетенції суду, а з другого, – процедуру провадження на цій стадії кримінального процесу значно спрощено, оскільки законодавець відмовився від обов'язкового проведення розпорядчого засідання у всіх справах, переданих до суду з обвинувальним висновком⁶. Разом із тим поширення компетенції суду на питання можливості подальшого судового розгляду кримінальної справи слід визнати безумовно прогресивним кроком тогочасного законодавця.

Так, відповідно до ст. 237 «Віддання до суду» КПК УРСР від 1960 р., суддя за наявності достатніх доказів для розгляду справи в судовому засіданні, не вирішуючи наперед питання про винність, виносить постанову про віддання обвинуваченого до суду. Розпорядче засідання у справі проводилося лише у таких випадках: 1) у справах про злочини неповнолітніх; 2) у справах про злочини, за які мірою покарання може бути призначено смертну кару; 3) у випадку незгоди судді з обвинувальним висновком; 4) за

---

⁴ Див.: Перлов И. Д. Предание суду в советском уголовном процессе / И. Д. Перлов. – М. : Госюриздат, 1948. – С. 103.

⁵ Див.: Чельцов М. А. К разработке проектов кодексов // Социалистическая законность. – 1946. – № 10. – С. 10.

⁶ Федіна А. В. Стадія попереднього розгляду кримінальної справи суддею на різних етапах розвитку кримінально-процесуального права. – С. 124.

необхідності змінити запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого (ч. 2 ст. 237 КПК УРСР від 1960 р.). Згідно із статтями 238–241 КПК УРСР від 1960 р., розпорядче засідання проводилося у складі судді і двох народних засідателів за участі прокурора. Установлювався чіткий строк для їх розгляду: п'ять діб, а у випадках складності справи – не пізніше, ніж за десять діб із дня надходження справи до суду. У результаті у радянській процесуальній науці закріпилося розуміння віддання до суду як окремої самостійної стадії радянського кримінального процесу, що полягає у вирішенні компетентним органом влади питання про достатність зібраних у справі матеріалів для того, щоб поставити обвинуваченого в становище підсудного й розглянути справу про нього в суді по суті⁷. Таким чином, після тривалого шляху пошуків оптимальної моделі переходу від стадії досудового розслідування до судового розгляду радянський законодавець обрав варіант, позитивно апробований ще дореволюційним кримінальним процесом, а саме закріплення самостійної стадії, на якій компетенцією щодо вирішення відповідних питань стосовно можливості судового розгляду (без розгляду суті обвинувачення) наділявся суд.

Без істотних змін така модель розглядуваної стадії перейшла до кримінального процесу незалежної України і проіснувала у ньому впродовж 1990-х років. Разом із тим поступово визрівала потреба її реформування, тож у результаті «малої судової реформи» від 2001 р. глава 23 КПК України від 1960 р., що регламентувала розглядувану стадію кримінального процесу, змінила назву на «попередній розгляд справи суддею». Було передбачено коло питань, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи (ст. 237); порядок попереднього розгляду справи, що передбачав його здійснення суддею одноособово з обов'язковою участю прокурора (ст. 240); строки попереднього розгляду, а саме не пізніше десяти діб, а у разі

---

⁷ Див.: Галаган І. С. Кримінальний процес Української РСР / І. С. Галаган. – К. : Вища школа, 1970. – С. 78.

складності справи – не пізніше тридцяти діб з дня надходження її до суду (ст. 241); рішення судді за результатами попереднього розгляду справи (статті 244–249¹); особливості попереднього розгляду в справах, які порушуються за скаргою потерпілого (ст. 251); питання, які підлягають вирішенню суддею у зв'язку з підготовкою справи до судового розгляду (ст. 253) тощо.

Попередній розгляд справи в умовах дії КПК України від 1960 р. визначався як самостійна стадія кримінального процесу, яка полягає в тому, що суддя у встановленому законом процесуальному порядку, не визначаючи наперед винуватість особи, вирішує питання про достатність підстав для призначення справи до судового розгляду і про підготовку судового засідання⁸. Є. Г. Коваленко та В. Т. Малярєнко наголошували на тому, що питання, які з'ясовувалися суддею при попередньому розгляді справи, пов'язані з перевіркою матеріалів кримінальної справи, в якій провадилось досудове слідство⁹. Таким чином, попередній розгляд справи суддею розглядався як самостійна стадія кримінального процесу, що має контрольний щодо досудового розслідування характер і покликана вирішити питання стосовно наступного судового розгляду.

В умовах підготовки нового КПК серед законотворців не було єдності у поглядах на майбутню модель досліджуваної стадії. Так, у проекті КПК від 13 грудня 2007 р. № 1233 передбачалася стадія попереднього судового розгляду, що визначалася як розгляд судом питання про можливість призначення справи до головного судового розгляду (п. 39 ст. 6)¹⁰. Порядок її проведення встановлювався главою 41 проекту КПК, відповідно до якої у цій стадії суддя з'ясовував питання підсудності справи, відсутності підстав для

---

⁸ Див.: Кримінальний процес : підручн. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – С. 367.

⁹ Див.: Кримінальний процес України : підручн. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Малярєнко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 469.

¹⁰ Кримінально-процесуальний кодекс України. Проект від грудня 2007 р. № 1233 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

закриття провадження у справі або його зупинення, відповідності закону обвинувального висновку, відсутності перешкод для призначення справи до судового розгляду тощо. Загалом передбачена цим проектом модель розглядуваної стадії відтворювала ту, що містилася у КПК від 1960 р.

Разом із тим за основу нового КПК було взято інший проект, який передбачав зміну не лише назви, а й процесуального значення цієї стадії. Тож у КПК від 2012 р. назву «попередній розгляд справи суддею» змінено на «підготовче провадження». Йому присвячено однойменну главу 27, що міститься в Розділі IV «Судове провадження у першій інстанції». На відміну від глави 23 КПК України від 1960 р., що регулювала аналогічні питання, вона є меншою за обсягом і складається з чотирьох статей, які регламентують порядок проведення підготовчого судового засідання (ст. 314), вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду (ст. 315), закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду (ст. 316), питання щодо формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) та право на ознайомлення з ними (ст. 317). Однак найсуттєвішою, на наш погляд, відмінністю цієї моделі від попередніх було те, що у стадії підготовчого провадження нині передбачається не лише вирішення питань, пов'язаних зі з'ясуванням й усуненням перешкод до судового розгляду кримінальної справи, а також його призначенням та проведенням, що було традиційним завданням цієї стадії, а й закріплюється можливість вирішення справи по суті безпосередньо у підготовчому провадженні. Це пов'язано із прийняттям судом у зазначеній стадії таких рішень: 1) затвердити угоду (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК); 2) закрити провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК). Оскільки ці питання передбачають визначення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, то прийняття суддею відповідних рішень означає вирішення справи по суті без проведення судового розгляду.

У зв'язку з суттєвою зміною не тільки назви, а й самого порядку підготовчого провадження, виникає актуальна потреба у визначенні його положення в системі кримінального процесуального права. Вирішення питання про поняття, місце і значення підготовчого провадження в системі кримінальної процесуальної діяльності на етапі між закінченням досудового провадження та судовим розглядом можливо лише за умови розуміння конструкції КПК України в контексті нового уявлення понять про стадії та кримінальні процесуальні провадження.

Відповідно до п. 10 ст. 3 КПК України, кримінальне провадження складається з досудового розслідування та судового провадження. Останнє включає в себе кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке охоплює підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом, а також за нововиявленими обставинами (п. 24 ст. 3 КПК України). Таким чином, підготовче судове провадження законодавчо віднесено до кримінального провадження в суді першої інстанції як частини судового кримінального провадження. Його місце у системі кримінального провадження можна уявити таким чином: кримінальне провадження – судове провадження – провадження в суді першої інстанції – підготовче судове провадження.

При цьому підготовче судове провадження відповідає всім змістовним ознакам стадії кримінального провадження. На підставі аналізу положень глави 27 КПК України можна дійти висновку, що воно характеризується конкретними завданнями, особливим колом учасників процесуальної діяльності, специфікою процесуальної форми, встановленими законом строками, порядком, етапами та видом певних рішень. Так, порядок підготовчого провадження здійснюється у формі підготовчого судового засідання (ч. 2 ст. 314 КПК України), має свої строки (ч. 1 ст. 314 КПК України), коло учасників (ч. 2 ст. 314 КПК України) та характеризується

прийняттям проміжних (про застосування, зміну або відміну запобіжного заходу (ч. 3 ст. 315 КПК України) тощо), та підсумкового рішення (ч. 3 ст. 314 КПК України). Також воно має певний процес доказування при вирішенні питань, пов'язаних і 1 ч. 3 ст. 314 КПК України) або із закриттям провадження (п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України).

Висновки. Розглядаючи чинну модель підготовчого провадження як результат тривалої еволюції цієї стадії у кримінальному процесуальному праві України, варто відзначити наступність у її розвитку, що свідчить про еволюційний характер походження цієї стадії, починаючи з її першого закріплення у СКС від 1864 р. Попри обмеження повноважень суду і фактичне нівелювання значення цієї стадії у 1920–1930 рр., з часом правозастосовна практика і законодавець визнали необхідність її існування як самостійної стадії кримінального процесу, що в усі часи доводилося кримінальною процесуальною теорією. На сучасному етапі підготовче судове провадження відповідає всім ознакам стадії кримінального провадження і передбачає не лише підготовку до судового розгляду, а й можливість вирішення справи по суті.

Список використаних джерел

1. Галаган І. С. Кримінальний процес Української РСР / І. С. Галаган. – К. : Вища школа, 1970. – 162 с.
2. Історія держави і права України : підручн. – У 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – Т. 2. – Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К. : Концерн «Видавничий Дім “Ін Юре”», 2003. – 580 с.
3. Кримінальний процес України : підручн. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
4. Кримінальний процес : підручн. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. Проект від 13 грудня 2007 р. № 1233 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.
6. Перлов И. Д. Предание суду в советском уголовном процессе / И. Д. Перлов. – М. : Госюриздат, 1948. – 200 с.

7. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович : в 2 т. – Т. 2. – М. : Наука, 1970. – 516 с.

8. Федіна А. В. Стадія попереднього розгляду кримінальної справи суддею на різних етапах розвитку кримінально-процесуального права / А. В. Федіна // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту. Правознавство. – 2007. – Вип. 427. – С. 119–126.

9. Чельцов М. А. К разработке проектов кодексов / М. А. Чельцов // Социалистическая законность. – 1946. – № 10. – С. 10.

Бабаева А. В. Еволюція стадії підготовительного виробництва в уголовном процесуальному праві України

В статті розглядається генезис стадії підготовительного виробництва в уголовном процесуальному праві України. Аналізуються моделі даної стадії, що мають місце на різних історичних етапах розвитку отечественного уголовного процесу. Розглядається сутність стадії підготовительного виробництва на сучасному етапі.

Ключевые слова: *підготовительне виробництво, уголовний процес, судовий розбиральство, предання суду, попереднє розглядання справи суддею.*

Babayeva A. V. Evolution of the stage of preparatory judicial proceedings in the criminal procedural law of Ukraine

In the article genesis of a stage of preparatory judicial proceedings in a criminal procedural law of Ukraine is considered. The models of this stage, taking place at different historical stages of development of domestic criminal trial, are analyzed. The essence of the stage of preparatory proceedings according with current Criminal Procedural Code is considered.

Key words: *preparatory judicial proceedings, criminal proceedings, judicial trial, direction to court, preliminary adjudication of a judge.*